

**“O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDA INSON
XULQ-ATVORIGA DOIR IBORALAR****Jumayev Elmurod Bekpulatovich***Axborot texnologiyalari va menejment universiteti**dotsenti v.b, fffd (PhD)**elmurodjumayev272@gmail.com***Tohirova Kumush Tulkin qizi***Axborot texnologiyalari va menejment universiteti**O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-kurs talabasi**tohirovakumush4@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida inson xulq-atvori, axloqiy fazilatlar va kamchiliklarni ochishda qo‘llanilgan xalqona iboralar, maqollar va hikmatli so‘zlar tahlil qilinadi. Roman qahramonlarining fe‘l-atvori (yaxshilik, hasad, jasorat, mansabparastlik, muhabbat va oilaviy munosabatlar) iboralar orqali qanday aks ettirilgani, ularning badiiy va didaktik ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot romanning lingvokulturologik va psixologik jihatlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”, inson xulq-atvori, xalqona iboralar, maqollar, oilaviy munosabatlar, mansabparastlik, muhabbat, axloqiy fazilatlar, badiiy tasvir vositalari.

Abstract. This article analyzes folk expressions, proverbs and wise sayings used in the novel "Bygone Days" by Abdulla Qodiriy to reveal human behavior, moral qualities and shortcomings. The article reveals how the character of the characters of the novel (goodness, envy, courage, careerism, love and family relations) is reflected through expressions, and their artistic and didactic significance is revealed. The study is aimed at highlighting the linguocultural and psychological aspects of the novel.

Keywords: Abdulla Qodiriy, "Bygone Days", human behavior, folk expressions, proverbs, family relations, careerism, love, moral qualities, means of artistic depiction.

Аннотация. В данной статье анализируются народные выражения, пословицы и мудрые изречения, используемые в романе Абдуллы Кодирия «Дни минувшие» для раскрытия человеческого поведения, моральных качеств и недостатков. В статье показано, как характеры персонажей романа (доброта, зависть, смелость, карьеризм, любовь и семейные отношения) отражаются в выражениях, и раскрывается их художественное и дидактическое значение. Цель исследования — осветить лингвокультурные и психологические аспекты романа.

Ключевые слова: Абдулла Кодирий, «Дни минувшие», человеческое поведение, народные выражения, пословицы, семейные отношения, карьеризм, любовь, моральные качества, средства художественного изображения.

KIRISH. Abdulla Qodiriy (1894–1938) o‘zbek adabiyotida roman janrining asoschisi sifatida tan olingan buyuk adibdir. Uning “O‘tkan kunlar” romani (1922–1926 yillarda yozilgan, 1925–1926 yillarda nashr etilgan) nafaqat o‘zbek romanchiligining ilk namunasi, balki XIX asr oxiri – XX asr boshidagi Turkiston jamiyatining ijtimoiy-siyosiy hayoti, insoniy munosabatlar va axloqiy qadriyatlarini chuqur aks ettiruvchi monumental asardir[1]. Romanning asosiy syujeti Otabek va Kumushbibining fojeali sevgisi atrofida rivojlanadi, ammo unda kengroq ijtimoiy muammolar – mansabparastlik, hasad, oilaviy munosabatlar, vatanparvarlik va shaxsiy fazilatlar masalalari ko‘tariladi. Qodiriy asarda xalqona iboralar, maqollar va hikmatli so‘zlardan mohirona foydalanib, qahramonlarning xulq-atvori, ichki dunyosi va jamiyatdagi o‘rnini ochib beradi. Ushbu maqolada romandagi inson xulq-atvoriga doir iboralarni tahlil qilish, ularning badiiy va didaktik ahamiyatini ochish maqsad qilinadi[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyotshunosligida keng tadqiq etilgan. Ko‘pgina ishlar romanning tarixiy, ijtimoiy va obrazlar tahliliga bag‘ishlangan (U. Normatov, M. Qo‘shjonov, Bahodir Karim). Romandagi maqollar va iboralarga oid tadqiqotlar ham mavjud (N. Abdullayeva, Sh. Bobojonov, F. Tulenova). Biroq inson xulq-atvoriga doir iboralarning badiiy-didaktik funksiyasini kompleks tahlil qiluvchi maxsus ishlar yetarli emas. Ushbu maqola ana shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqotda **tahliliy-tavsifiy** va **lingvokulturologik** usullar qo‘llanilgan. Asosiy manba sifatida A. Qodiriy. *O‘tkan kunlar*. Toshkent: Sharq, 2012 yilgi nashri olingan. Romandan tanlangan iboralar kontekstual tahlil qilinib, ularning semantik va axloqiy ahamiyati ochib berildi. Tadqiqot sifatli (qualitative) xarakterga ega.

MUHOKAMA. Qodiriy romanda qahramonlarning fe‘l-atvorini ochishda xalq og‘zaki ijodiga xos iboralardan keng foydalanadi. Bu iboralar nafaqat tilni boyitadi, balki personajlarning ijtimoiy-psixologik portretini yaratishga xizmat qiladi. Ular orqali yaxshilik va yomonlik, sadoqat va xiyonat, jasorat va qo‘rqoqlik kabi qarama-qarshi xislatlar kontrasti ko‘rsatiladi[3].

Romanda yaxshi niyat va halollikni ta’kidlovchi iboralar ko‘p uchraydi. Masalan, “Yaxshi niyat yorti mol” iborasi Yusufbek hoji yoki uning atrofida gilar tilidan kelib chiqib, insoniyatdagi yaxshi niyatning ahamiyatini ta’kidlaydi. Bu ibora orqali adib yaxshi niyatning moddiy va ma’naviy boylikka olib borishini bildiradi[4]. Yusufbek hoji obrazi romanda ideal inson timsoli sifatida gavdalanadi. Uning nutqida “Inson uchun dunyoda o‘lumdan qo‘rqunch narsa yo‘q” kabi hikmatli so‘zlar orqali

jasorat va vatanparvarlik fazilatlarini ifodalaydi. Bu ibora qahramonning o‘limdan qo‘rqmay, haqiqat yo‘lida kurashishga tayyorligini ko‘rsatadi[5].

Romanning muhim qismi oilaviy hayot va ko‘pxotinlilik muammosiga bag‘ishlangan. Bu yerda “Sut bilan kirgan – jon bilan chiqar”, “Kelinni kelganda ko‘r, sepini yoyganda ko‘r” kabi iboralar qo‘llaniladi. Bu iboralar orqali oilaga kirgan odamning xulq-atvori va oilaviy munosabatlarning murakkabligi ochiladi[6]. Zaynab obrazi orqali hasad va fitnatchilik kabi salbiy xislatlar fosh etiladi. Uning harakatlari “O‘rgangan ko‘ngil o‘rtasa qo‘ymas” iborasiga mos keladi – bu ibora odat va hasadning kuchini bildiradi. Kumush va Zaynab o‘rtasidagi ziddiyat romanda kundoshlikning fojeali oqibatlarini ko‘rsatadi.

NATIJA. Qodiriy jamiyatdagi mansabparastlikni tanqid qilishda “Ittifoqni ne el ekanini bilmagan, yolg‘iz o‘z manfaati shaxsiyasi yo‘lida bir-birini yeb, ichkan mansabparast, dunyoparast va shuhratparast muttahamlar” kabi murakkab tavsiflarni ishlatadi. Bu yerda “Qo‘rqoq oldin musht ko‘tarar” iborasi qo‘rqoq va tajovuzkor shaxslarning xulqini ifodalaydi. Otabekning nutqida “Osilsang ham baland dorga osil” iborasi jasorat va printsiplilikni bildiradi. Bu ibora orqali adib yoshlarning vatan va haqiqat yo‘lida qat‘iyatli bo‘lishiga chaqiradi. Otabek va Kumush sevgisi tasvirida iboralar hissiyotni chuqurlashtiradi. “Dardi yo‘q – kessak, ishq yo‘q – eshshak” iborasi muhabbatning kuchini va uning inson hayotidagi o‘rnini ta’kidlaydi. Bu iboralar orqali sevgining nafaqat quvonch, balki azob ham keltirishi ko‘rsatiladi.

Xulosa. “O‘tkan kunlar” romani inson xulq-atvoriga doir iboralarni boy manba sifatida saqlab qolgan noyob asardir. Qodiriy bu iboralarni oddiy bezak sifatida emas, balki qahramonlar xarakterini ochish, jamiyat muammolarini fosh etish va o‘quvchiga axloqiy saboq berish vositasi sifatida qo‘llagan. Roman bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmaydi, chunki undagi insoniy fazilatlar va kamchiliklar zamonaviy jamiyatda ham uchraydi.

Adibning uslubi xalqona til va mumtoz adabiyot an‘analarining uyg‘unligidan iborat bo‘lib, bu romanni o‘zbek adabiyoti durdonasiga aylantirgan. Kelajak tadqiqotlarida romandagi iboralarning lingvistik va psixologik tahlili yanada chuqurlashtirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy, Abdulla. *O‘tkan kunlar*. Toshkent: Sharq, 2012. 383 b.
2. Wikipedia. O‘tkan kunlar. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBtkan_kunlar (kirish sanasi: 02.06.2026).
3. Abdullayeva, N. A. Abdulla Qodiriyning asarlarida qo‘llagan maqollar va ularning tahlili // CyberLeninka, 2023.
4. Qodirova, T. S. va boshq. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida qo‘llangan ayrim so‘zlarning lisoniy xususiyatlari // CyberLeninka, 2026.

5. Saparbaev, I. Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romani. Badiiy tasvir vositalari. TIAME, 2023. PDF. 6–10. Qodiriy, Abdulla. *O‘tkan kunlar*. Toshkent: Sharq, 2012 (iboralar romanning asosiy matnidan).
6. Tulenova, Farida. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida obrazlar tahlili // International Journal of Theoretical and Practical Research, 2023.

